

Uniwersytety Trzeciego Wieku wczoraj, dziś i jutro

Universities of the Third Age yesterday, today and tomorrow

Anna Grzanka-Tykwińska

Katedra i Klinika Geriatrii Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Małgorzata Chudzińska

Zakład Podstaw Prawa Medycznego Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Marta Podhorecka, Kornelia Kędziora-Kornatowska

Katedra i Klinika Geriatrii Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Streszczenie

Uniwersytety Trzeciego Wieku to placówki edukacyjne, w których osoby starsze nabywają wiedzę i nowe umiejętności. Głównym ich celem jest szeroko pojęta aktywizacja osób starszych, ale również prowadzenie badań nad procesem starzenia się oraz okresem starości. Ogromna popularność, jaką cieszą się tego typu placówki zarówno w Polsce, jak i na świecie daje podstawy do tego, aby zastanowić się nad kierunkiem ich dalszego rozwoju, szczególnie w kontekście nowych technologii. Niniejsza praca ma na celu zaprezentowanie form funkcjonowania UTW w Polsce i na świecie w przeszłości, obecnie, jak również potencjalnego kierunku ich dalszej działalności. (Gerontol Pol 2015, 4, 143-58)

Słowa kluczowe: *Uniwersytety Trzeciego Wieku, wiek podeszły, nowe technologie*

Abstract

Universities of the Third Age are educational institutions where the elderly acquire knowledge and new skills. The main aim of these institutions is intellectual and physical activation of old people and conducting research on aging. The huge popularity of UTAs, not only in Poland but also all around the world, should be the reason to think about their further development, particularly in the context of new technologies. The aim of this work is to present UTAs in Poland worldwide previously and today, and to show their potential for further development. (Gerontol Pol 2015, 4, 143-58)

Key words: *Universities of the Third Age, old age, new technologies*

Wstęp

Okres późnej dorosłości to czas wielu zmian wymagających od osoby starszej przystosowania się do nowych dla niej warunków życia [1]. Przez wielu emerytów okres ten postrzegany jest jako czas utraty dotychczasowych możliwości. Jednakże należy pamiętać, że wiek podeszły to również czas dalszego rozwoju i kontynuacji wcześniejszych faz życia, a przede wszystkim czas kolejnych zadań rozwojowych [2]. W tym okresie życia aktywność niezależnie od jej formy jest jednym z czynników sprzyjających adaptacji osób starszych do nowych warunków. Pozwala ona utrzymać osobom w podeszłym wieku życiowe zaangażowanie, mimo pojawia-

jących się problemów i ograniczeń związanych z wiekiem [3,4]. Niewątpliwie, Uniwersytety Trzeciego Wieku (UTW) są instytucjami, które poprzez aktywizację osób starszych pomagają im zaadaptować się do zmian zachodzących we współczesnym świecie. Powstały one w latach 70. XX wieku i do dnia dzisiejszego rozwijają różne formy swojej działalności. Niniejsza praca ma na celu zaprezentowanie form funkcjonowania UTW w Polsce i na świecie w przeszłości, obecnie, a także wskazanie możliwych kierunków ich dalszego rozwoju.

Uniwersytety Trzeciego Wieku na świecie

Twórcą pierwszego UTW w Europie był Pierre Velas, profesor prawa międzynarodowego na Uniwersytecie w Tuluzie. Uwrażliwiony na problemy osób starszych dostrzegając potrzebę utworzenia instytucji, która umożliwiałaby aktywizację i ustawiczne kształcenie osób w okresie późnej dorosłości. Nie bez znaczenia był również fakt, że obowiązek zapewnienia możliwości kształcenia przez całe życie nakładała na uczelnie francuska ustawa z 1968 roku o szkolnictwie wyższym [5,6]. Pierre Velas po przebadaniu tematyki gerontologicznej i prawnej utworzył pierwszą, eksperymentalną szkołę letnią dla emerytów z Tuluzy w 1972 roku. Ponieważ szkoła ta cieszyła się ogromną popularnością wśród starszych mieszkańców miasta w roku 1973 powołał on pierwszy Uniwersytet Trzeciego Wieku. Instytucja ta była dostępna dla każdej osoby w wieku emerytalnym. Nie prowadzono egzaminów wstępnych ani nie wymagano posiadania odpowiednich kwalifikacji. Należało jedynie wypełnić formularz zgłoszeniowy i opłacić minimalną opłatę wstępną.

Zajęcia edukacyjne odbywały przez pięć dni w tygodniu i trwały osiem lub dziewięć miesięcy w roku. W pierwszej sesji po otwarciu Uniwersytetu w 1973 roku uczestniczyło sto osób starszych. Ogromna popularność UTW w Tuluzie była inspiracją do powstania tego typu instytucji w innych regionach Francji. Model ten przyjęła się w ponad 60 francuskich kampusach. Według badań do roku 1979 w zajęciach UTW łącznie uczestniczyło ponad 2000 studentów [5,6]. Wszystkie francuskie UTW na początku i pod koniec lat 70. przynależały do uniwersytetów, korzystały z ich infrastruktury i pracy członków wydziałów. Program nauczania dostosowany był do potrzeb osób starszych i obejmował zagadnienia związane ze społecznymi i medycznymi problemami osób w trzecim wieku [5]. Pierwsze UTW miały za zadanie aktywizować oraz kształcić osoby, które nie miały możliwości zdobyć wiedzy w okresie młodości. Natomiast, głównym założeniem UTW była poprawa jakości życia osób w wieku podeszłym. Nie mniej istotnym celem była możliwość poszerzania wiedzy o procesie starzenia się i starości, a także prowadzenie badań z zakresu gerontologii. Badania naukowe dotyczące procesu starzenia uznano za niezbędny element działalności UTW, jako instytucji uniwersyteckiej [6,7]. W roku 1975 powołano Międzynarodowe Stowarzyszenie Uniwersytetów Trzeciego Wieku (AIUTA). Stowarzyszenie swoją pracę rozpoczęło jednak rok później. Głównym założeniem stowarzyszenia zarówno na początku jego istnienia, jak i obecnie jest międzynarodowa współpraca i wymiana informacji pomiędzy UTW na całym świecie. Powstanie pierwszego UTW dało początek ich szybkiego rozwoju nie tylko w Europie. W roku

1975 istniały już Uniwersytety Trzeciego Wieku w Belgii, Szwajcarii, Polsce i we Włoszech [6-10].

Powstawały również następne tego typu instytucje w innych krajach, nie tylko Europy. Obecnie UTW funkcjonują na wszystkich kontynentach, a ich działalność stała się globalnym sukcesem [11]. Pierwszy UTW w Chinach powstał w 1983 roku w prowincji Shangdong. Od tego czasu w całym kraju powstało wiele nowych UTW. Statystyki pokazują, że w Chinach pod koniec 1999 roku istniało już 16676 tego typu placówek [12]. W Australii pierwszy UTW powstał w roku 1984 w Melbourne. System funkcjonowania tego Uniwersytetu Trzeciego Wieku oparty był na modelu brytyjskim. W ciągu następnych 10 lat od momentu powstania pierwszego Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Melbourne liczba tych instytucji na obszarze Australii zwiększyła się do 108 niezależnych grup [11]. Powstanie i rozwój UTW niewątpliwie przyczynił się do rozpowszechnienia wiedzy na temat problematyki starzenia się i starości na świecie, co w efekcie doprowadziło do powstania wielu innych organizacji, których założeniem jest poprawa jakości życia osób starszych [9].

Modele funkcjonowania Uniwersytetów Trzeciego Wieku

Obecnie dominują dwa modele funkcjonowania UTW na świecie: model francuski powiązany z ośrodkiem akademickim i brytyjski, który działa w ramach wzajemnej pomocy. Francuski model przyjął się w krajach takich jak: Belgia, Szwajcaria, Polska, Włochy, czy Hiszpania [6,13]. UTW działające na podstawie tego modelu oparte są na ścisłej współpracy z tradycyjnym uniwersytetem, prowadzą zarówno działalność dydaktyczną, jak i naukowo-badawczą, a wykładowcami są głównie nauczyciele akademicy. Obecnie ilość godzin wykładowych w skali roku, jak również programy proponowane przez UTW znacznie się od siebie różnią.

Na niektórych uczelniach prowadzone są wyłącznie wykłady, inne proponują dodatkowe aktywności, jak wycieczki rekreacyjne, czy różnego rodzaju kursy. Brytyjski model UTW, zwany również Cambridge powstał w roku 1981. Wprowadził go Peter Laslett często nazywany ojcem brytyjskiego modelu. Brytyjski model polega na samopomocy słuchaczy i zwykle nie jest związany z tradycyjnymi instytucjami edukacyjnymi. Model ten opiera się na założeniu, że „ci, którzy się uczą powinni również nauczać, a ci, którzy nauczają powinni także się uczyć”. Z tego względu w modelu brytyjskim nie ma rozróżnienia pomiędzy nauczycielem i słuchaczem, a członkowie UTW mogą sami wybierać przedmioty i metody nauczania. Autonomia w tym zakresie ma duży

wpływ na planowanie programów nauczania, które dostosowane są do oczekiwań osób starszych [11]. Brytyjski nurt UTW rozpowszechnił się przede wszystkim w Australii i Nowej Zelandii [13].

Uniwersytety Trzeciego Wieku w Polsce

Pierwszy polski UTW powstał przy Centrum Kształcenia Podyplomowego w Warszawie w roku 1975. Jego założycielką była prof. Halina Szwarz, która o idei UTW dowiedziała się od samego Pierre'a Vellas podczas zjazdu gerontologów 2 kwietnia 1975 roku w Mediolanie. Pierwsze zajęcia pod nazwą Studium Trzeciego Wieku zorganizowała już w roku akademickim 1975/76. W zajęciach tych uczestniczyło 350 osób starszych [6-10,14]. Następne Uniwersytety Trzeciego Wieku powstały również w innych miastach Polski. W drugiej połowie lat 80. poprzedniego stulecia obserwuje się spadek liczby tworzonych UTW w Polsce. Wpływ na to miała trudna sytuacja gospodarcza i polityczna kraju.

Lata 90. poprzedniego wieku przynoszą ponowny wzrost liczby zakładanych placówek, a początek XXI wieku gwałtowny wzrost liczby UTW, co wynika z dużego zapotrzebowania na tego rodzaju formy aktywizacji osób starszych [6,7,9,10,15]. Zgodnie z danymi Ogólnopolskiej Federacji Uniwersytetów Trzeciego Wieku, w Polsce w 2012 roku istniały już 424 Uniwersytety Trzeciego Wieku [16]. UTW, które powstały na terenie naszego kraju działają w oparciu o francuski model funkcjonowania. W zależności od charakteru danej placówki kierują się różnymi kryteriami naboru słuchaczy oraz warunkami uczestnictwa w zajęciach [6]. Działalność większości placówek finansowana jest ze składek słuchaczy, dotacji samorządowych, datków prywatnych sponsorów, a także ze środków uzyskanych od państwowych uczelni wyższych. Zarówno poziom wykształcenia, jak i wiek słuchaczy jest zróżnicowany. W dużej mierze uczestnikami zajęć są osoby w wieku emerytalnym, jednak przeważnie nie wymaga się ukończenia 60 roku życia. Liczba słuchaczy w zależności od wielkości danego UTW mieści się w granicach od 50 do 1500 osób [6,10]. Zajęcia odbywają się zgodnie z programem nauczania w semestrach zimowym i letnim [14].

Formy aktywizacji osób starszych w ramach Uniwersytetów Trzeciego Wieku teraźniejszość i przyszłość

Uniwersytety Trzeciego Wieku poza podstawową formą działalności, jaką są wykłady o zróżnicowanej tematyce organizują także spotkania okolicznościowe, wy-

cieczki turystyczne, dodatkowe zajęcia z zakresu obsługi nowoczesnych urządzeń, nauki języków obcych, a także zajęcia rekreacyjne i sportowe. Tematyka zajęć uzależniona jest od zainteresowań słuchaczy i corocznie ustalana jest przez Radę Programową UTW samodzielnie lub w konsultacji z uczestnikami zajęć [10].

Wykłady obejmują wiele dziedzin nauki, a ich częstotliwość uzależniona jest od możliwości finansowych danej placówki [14]. Uczestnictwo w zajęciach UTW pełni ważną rolę w życiu słuchaczy, aktywizuje ich, nie tylko intelektualnie, ale również fizycznie oraz w aspekcie społecznym [10]. Obecnie obserwuje się wśród osób starszych coraz większe zainteresowanie edukacją ustawiczną oraz dbałość o zachowanie aktywności w okresie późnej dorosłości. Sytuacja ta to wyzwanie dla instytucji takich jak UTW, szczególnie w dobie szybkiego rozwoju współczesnych społeczeństw [17]. Nie bez znaczenia dla funkcjonowania UTW jest również fakt, że wśród osób starszych dostęp do nowoczesnych środków komunikacji z roku na rok jest coraz bardziej powszechny [18]. Niewątpliwie wkrótce nieuniknione będzie powszechne wykorzystanie w edukacji seniorów nowoczesnych technologii takich, jak: e-learning, czy czasopisma online [5]. Kształcenie tego typu może okazać się szczególnie atrakcyjne dla osób, które z różnych przyczyn nie mogą uczestniczyć w zajęciach w określonym terminie. Stwarza to możliwość udziału w zajęciach również osobom, które ze względu na zły stan zdrowia czasowo lub stale nie mogą w nich uczestniczyć. Zastosowanie nowych technologii w nauczaniu osób starszych umożliwi im aktywne uczestnictwo w pozyskaniu nowych informacji z zakresu różnych dziedzin wiedzy. Umożliwi to im również nawiązywanie kontaktów z osobami o podobnych zainteresowaniach nie tylko w Polsce, ale również poza granicami kraju. W 1998 roku w Chinach w prowincji Zhejiang powstał tzw. TV UTW, który obejmuje ponad 10 kursów m.in.: medycyny, opieki zdrowotnej, malarstwa, literatury, historii, psychologii oraz nauki i technologii [12].

W związku z coraz większą dostępnością nowych technologii, forma zajęć UTW wyłącznie w trybie online stanowi ciekawy kierunek rozwoju działalności tych instytucji w przyszłości [12].

Podsumowanie

Z wielu badań wynika, że Uniwersytety Trzeciego Wieku sprzyjają utrzymaniu aktywności przez osoby starsze, a także pozytywnie wpływają na jakość życia osób uczestniczących w zajęciach [19-21]. Instytucje te w obecnej formie zarówno w przeszłości, jak i obecnie są jedną z najpopularniejszych form aktywizacji osób

starszych. Jednakże z czasem również UTW ze względu na dostępność nowych technologii będą zmuszone dostosowywać swój program, a także formy kształcenia do nowych możliwości. Zastosowanie nowoczesnej technologii pozwala nie tylko na kształcenie na odległość, ale także na nawiązanie współpracy poprzez Internet pomiędzy różnymi Uniwersytetami Trzeciego Wieku prowadzącymi swoją działalność w Polsce i na terenie innych krajów. Współpraca taka może być formą urozmaicenia programów kształcenia, szansą dla słuchaczy na naukę języka obcego, a także okazją do nawiązania ciekawych znajomości i poznania innych kultur.

Podziękowania

Projekt jest współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Budżetu Państwa w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego

Konflikt interesów/Conflict of interest

Brak/None

Piśmiennictwo

1. Polak A, Izdebski P. Bilans życia i poczucie koherencji osób starszych w zależności od ich aktualnej sytuacji życiowej. *Gerontol Pol.* 2005; 13: 188-94.
2. Zielińska-Więczkowska H, Kędziora-Kornatowska K. Starość jako wyzwanie. *Gerontol Pol.* 2008; 16: 131-6.
3. Straś-Romanowska M. Późna dorosłość. Wiek starzenia się. W: Harwas-Napierała B, Trępała J. (red.). *Psychologia rozwoju człowieka. Rozwój funkcji psychologicznych.* Warszawa: Wyd. PWN; 2006: 268-70.
4. Kędziora-Kornatowska K, Muszalik M, Kornatowski T. Co to znaczy zestarzeć się pozytywnie? W: *Wieczorowska-Tobis K, Talarska D. (red.). Pozytywna starość.* Poznań: wyd. UM Poznań; 2010: 15-24.
5. Formosa M. Renewing universities of the third age: challenges and visions for the future. *Recerca.* 2009; 9: 171-96.
6. <http://www.sbc.org.pl/Content/7028/doktorat2757.pdf>.
7. Aleksander T. Wszechnice polskie dotychczasowy dorobek i potrzeba rozwoju. *Chowanna.* 2005; 25: 69-90.
8. Błachnio A. Wolontariat w Uniwersytetach Trzeciego Wieku, Bydgoszcz: Wyd. UKW; 2008:19-48.
9. Czerniawska O. Uniwersytet Trzeciego Wieku, 30 lat działania. Przemiany, dylematy i oczekiwania w epoce ponowoczesnej. *Chowanna.* 2009; 33: 97-115.
10. Hrapkiewicz H. Uniwersytety Trzeciego Wieku jako jedna z form kształcenia osób starszych. *Chowanna.* 2009; 33: 115-127.
11. <http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/1498/thesis.pdf>
12. Savukinas R, Jackson G, Caiwei X. Open universities: A revolution in lifelong learning. W: Haddad WD, Draxler A (red.). *Technologies for education: Potential, parameters and prospects.* Paryż: Prepared for UNESCO by Knowledge Enterprises Inc. by UNESCO and Academy for Educational Development; 2002: 169-73.
13. Williamson A. Gender issues in older adults' participation in learning: Viewpoints and experiences of learners in the University of the Third Age (U3A). *Educ Gerontol.* 2000; 26: 49-66.
14. Szarota Z. Seniorzy w przestrzeni kulturalno-edukacyjnej społeczeństwa wiedzy. *Chowanna.* 2009; 33: 77-96.
15. Aleksander T. Uniwersytety Trzeciego Wieku w Polsce. *Rocznik Pedagogiczny* 2001; 24: 101-23.
16. Jachimowicz D, Nalepa W. Tworzenie Uniwersytetu Trzeciego Wieku krok po kroku. *Nowy Sącz: Ogólnopolska Federacja Stowarzyszeń Uniwersytetów Trzeciego Wieku;* 2012: 7-9.
17. Zielińska-Więczkowska H. Lifelong education as an important factor for life satisfaction in late adulthood. *Med Biol Sci.* 2010; 24: 5-11.
18. Kędziora-Kornatowska K, Grzanka-Tykwińska A. Osoby starsze w społeczeństwie informacyjnym. *Gerontol Pol.* 2011; 19: 107-12.
19. Halicki J. Edukacja w starości jako działanie poprawiające jakość życia seniorów. *Chowanna.* 2009; 33: 203-212.
20. Kędzia A, Szymanowska I, Huszla S, Karakiewicz B, Mroczek B. Możliwość wpływu na własną starość w ocenie słuchaczy uniwersytetu Trzeciego Wieku. *Ann UMCS Sect D.* 2004; 59: 462-5.
21. Kozieł D, Trafiałek E. Kształcenie na Uniwersytetach Trzeciego Wieku a jakość życia seniorów. *Gerontol Pol.* 2007; 15: 104-8.